

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Պարամենսարիզմը եւ հասարակական էվոլյուցիա:—Ընտրողական բեժուրը Աւստրիայում:—Ֆրանսիական պարամենսի նոր կազմը:

Անցեալ անգամ, անգլո-թրքական ընդհարման մասին խօսելիս, մենք ցոյց տուինք թէ ինչպէս Անգլիան գիտէ ոյժ գործադրել այն դէպքում, երբ մազաչափ շօշափուած են իր շահերը: Սուլթանի բեթիմը իսկոյն հասկացաւ որ հանաք չի անում Զօն Բուլը, ուստի կատարեց նրա բոլոր պահանջները:—Ոյժը իրաւունք է մեր դարում, շահը՝ գործունէութեան շարժառիթ: Եւ կեանքի անսանտիմենտալ սոսկ օրէնքը շատ լաւ է հասկացել մարդկութեան այդ առողջամիտ, եռանդուն, հաստատակամ եւ հաւասարակշռուած զաւակ անլո-սաքսը, որի թէ դըսի և թէ ներսի գործերը ընթանում են կոկ, սահուն, միշտ դէպ առաջ յաղթական թափով: Անգլոսաքսն էր որ կարողացաւ դուրս գալ այն կախարդական շրջանից, որի մէջ դարերի ընթացքով գտնուում էին աշխարհակալ պետութիւնները—եգիպտական, բաբելոնեան, պարսկական բռնակալութիւններից սկսած մինչև յունական հանրապետութիւնները, հռոմէական կայսրութիւնը, որոնք մի անիծուած շրջանից երբէք դուրս չգալով—տիրանների ձեռքից անցնում էին դեմագոգների կամ անարխիայի ձեռքը և ընդհակառակը: Միայն հանճարեղ անգլոսաքսը լուծեց դարաւոր այդ առեղծուածը և պետական կեանքը հանեց վերել յիշած պտուտակից և դուրս բերաւ ազատութեան լայն ճանապարհը, որը ապահով է թէ տիրաններից և թէ դեմագոգներից—ժողովրդի համահաւասարապէս թշնամի երկու տիպերից: Թէ ի՞նչ միջոցով այսպէս դիւրութեամբ լուծուեց այդ հարցը՝ երևի գիտէ ընթերցողը. պարլամենտ, ժողովրդական ներկայացուցչութիւն—հաւաքադահլիճ, որ անծանօթ էր ոչ միայն հին հասարակութիւններին, այլև ծամաբային Եւրոպային մինչև անցեալ դարը:

Ժողովրդական ներկայացուցչութեան գերիշխող դերով պետական կեանքում բացւում է մի լայն հուն ազգի կուլտուրական զարգացման համար, իսկ խաղաղ կուլտուրա-

կան զարգացման համար. արդէն մի հզօր գործօն է, սոցիալական կարգերի անհկատելի յեղափոխող է: Կատաստրոֆները թէօրիան, արիւնհեղութիւնը, դաւադիր-ապրատամբութիւնների ջնորքները—այդ բոլորը միանգամայն աւելորդ է այնտեղ, ուր հսկայական էվօլյուցիայի առջև ոչ մի խոչընդոտ չկայ և հասունացած իւրաքանչիւր պահանջ իրագործուած է անցնելով ժողովրդական կեանքի այն հրաշալի ֆոկլորով, որ կոչւում է պարլամենտ: Ինքը այդ պարլամենտը մի զարմանալի յատկութիւն ունի—միշտ փոխուել, թարմանալ, երիտասարդանալ կապուած լինելով ժողովուրդի հետ: Ժողովրդական կեանքի մէջ առաջացած ամեն մի զօրեղ աճում, իսկոյն համապատասխան փոփոխութիւն է մտցնում և պարլամենտի մէջ, ինչպէս տեսանք մի քանի ամիս առաջ պարլամենտական ընտրութիւնների ժամանակ հէնց Անգլիայում: Ազատութեան կատարեալ, անսասան երաշխիքների շնորհիւ Անգլիան չի հալածում նոյնիսկ անարխիստական կազմակերպութիւնները իր սահմաններում. այնքան հզօր է և առողջ Մեծ-Բրիտանիա կոչուած վիթխարի կաղնին, որի ծիւերը աշխարհիս բոլոր ծայրերում ծլում են և զարդանում նոյն էվօլյուցիօնական առողջ թափով: Միթէ պատահական է որ հէնց անգլոսաքսը տուաւ աստիճանական զարգացման կամ էվօլյուցիայի տեսութիւնը՝ մշակուած մտքի այնպիսի տիտանների ձեռքով, ինչպիսիք են Լեայէլլ, Դարվին, Սպենսեր...

Անգլիայից վերցրած այդ պարլամենտարիզմը էվօլյուցիայի ճանապարհ բացեց և միւս եւրոպական պետութիւնների մէջ, որոնք, ինչպէս առիթ էինք ունեցել մի քանի ամիս առաջ նրկատելու մեր մի տեսութեան մէջ. նկատելի կերպով անընդհատ թեքւում են դէպի ձախ, դէպի կատարեալ դեմօկրատիզացիա: Արեւմտեան Եւրոպայում ամենահետ մնացածը այդ կողմից Աւստրո-Ունգարիան է. սակայն այնտեղ էլ, մենք տեսանք որ ընդհանուր ընտրողական իրաւունք է պահանջում աշխատաւոր մասսան և կառավարութիւնը այդ դէպքում կանգնած է այդ պահանջների կողմը, որին հակառակուած են խոշոր ֆէօդալ և բուրժուական դասակարգերը, որոնց ձեռնտու է շահագործել ազգայնական հողի վրայ դրած մենաշնորհ դրութիւնը: Ազգայնական մրցութիւնը այնքան սուր կերպարանք է ստացել այդ խայտաբղէտ երկուորեակ պետութեան մէջ՝ որ ծերունի Ֆրանց Յովսէփ կայսրը միշտ ստիպուած է եղել իր պետական նաւը, բազմաթիւ ստորջրեայ քարերի միջով ամենամեծ ճարպիկութեամբ վարել: Եւ նրան միշտ աջողուել է խոյս տալ Սիցիլլայից էլ Խարիբդայից էլ: Մենք տեսանք որ շատ նեղն էին գցել նրան

ունգարական աղգայնականները. զայրացած ծերունին արձակեց պարլամենտը, դադարեցրեց մի պահ սահմանադրութիւնը, բայց իսկոյն հասկացաւ սխալը, որովհետեւ ունգար մաստան յամենայն դէպս ոչ մի գնով չէր փոխիլ սահմանադրութիւնը միայնակեան կարգադրութիւններէն: Ունգար գործադիր մարմինները ուղղակի հրաժարուեցան կատարել ոչ-պարլամենտական կառավարութեան կարգադրութիւնները: Եւ անա փորձուած կայսրը իմացաւ շտկել ցասումից առաջ եկած սխալը, ինքը անձամբ, երկու տարի բացակայութիւնից յետոյ, գնաց Բուտապեշտ և նոր պարլամենտը բացեց զահական ճառով, որի մէջ Ունգարիային այնպիսի զիջումներ էր արուած մաքսային սահմանների ուրոյնութեան հարցում՝ որ տրտունջ յարուցեց արդէն Աւստրիայի ռայխստագում:

Պետութեան այդ մասունքն էլ գլխաւորապէս լին շովինիստ ֆէոդալներն են (Ձեդուշիցկիյ պարագլուխ), որոնք ամեն կերպ արգելքներ են առաջացնում ընդհանուր ընտրական ընփոխների իրագործման: Այդ ընդդիմադրութեան արդէն զոհ գնաց պրեմիէր Գաուզը, որին յաջորդող Հոգենլօէ նմանապէս ստիպուեցաւ հրաժարուել: Աղգայնական տարրերի այդ ընդդիմադրութիւնը ընտրական իրաւունքի ընփոխների դէմ յուզում է բանտարական տարրերը և նրանք սպառնում են ընդհանուր գործադուլով հասնել իրանց նպատակին: Սակայն այդպիսի զօրեղ միջոցը եւրոպական բանտարութիւնը պահում է միայն ծայրայեղ դէպքերի համար: Առհասարակ որքան զարգացած և գիտակցութիւնը բարձր է մի ժողովրդի մէջ այնքան շրջահայեաց և խնայող է նա մարդկային զոհերի նկատմամբ. վատնել էքսպերիմիտների համար հազարաւոր մարդկանց կեանք, բախտ, ապստամբական խաղեր սարքել՝ թոյլ չեն տալ իրանց ոչ ղեկավարները, ոչ էլ այդ կը տանի զբաւստի անտարբերութեամբ ինքը մասսան: Հասկանալի է որ այդպիսի զարգացած միջավայրում յեղափոխական պոռոտախօսութիւնը կամ զինուած ապստամբութեան մասին բարբաջանքները միայն ժպիտներ կը յարուցանեն...

Թափով դէպի ձախ է գնում և ֆրանսիական կառավարութիւնը: Մայիսի 6-ին Ֆրանսիայում կատարուեցան պատգամաւորական նոր ընտրութիւններ: Կարծում եմ հետաքրքրական կը լինի իմ ընթերցողներիս համար հետեւեալ համեմատական աղիւսակը, որից կ'երևայ թէ նախընթաց և այժմ մուայ պարլամենտական կազմում կուսակցութիւնները ինչ կերպ էին դասաւորուած:

Հանրապետականներ	առաջ	այժմ
Ռադիկալ-սոցիալիստ 118 պատգ.		127 պ.
Ռադիկալ . 111 »		118 պ.
Դեմոկրատներ 64 »		94 »
Միացեալ սոցիալ. 40 »		53 »
Անկախ սոցիալ. 17 »		19 »
355 »		411 »

Հակահանրապետականներ

Յետադէմ (ըէակցիօն)	77 պ.	79 պ.
Մելիքիստ	114 »	66 »
Նացիօնալիստ	44 »	30 »
235 »		175 »

Այդպիսով ֆրանսիական պարլամենտում գերիշխող է Ռադիկալ-սոցիալիստական (արմատական-ընկերավարական) կուսակցութիւնը: Պակաս հետաքրքրական չէ գիտենալ որ ֆրանսիական պարլամենտի պատգամաւորները ըստ զբաղմունքի և հասարակական դիրքի՝ ինչպէս սիրում են ասել մեզանում՝ «բուրժուաներ» են. 120 հոգի կալուածատէրեր և գինեգործներ, 119 հոգի փաստաբաններ, 69 հոգի գրողներ և ժուրնալիստներ, 46—բժիշկներ, 30 ֆարքիկանտներ, 26 նախկին սպաներ, 26 պրոֆեսորներ, 24 նախկին դատաւորներ, 3 բանկիրներ և այլն և այլն: Եթէ համեմատելու լինենք ֆրանսիական և նոր ուսական պարլամենտները այդ կողմից, անկասկած կը լինի որ ուսականը աւելի դեմոկրատիական է իր կազմով և յամենայն դէպս արժանի չէ այն վայրենի և ափեղցփեղ հայոյանքներին որ ուղղում են նրա հասցէով մեր պոլիտիկանները... Սակայն մոռանում ենք որ... դրանց չափ ոչ ժողուեսը, ոչ Կառուցկին, ոչ էլ Պլեխանովն է բան հասկանում. իհարկէ... Նրանք մերոնց նման աարուած չեն «ամենածայրայեղներից ծայրայեղները» լինելու մանիա-ով և չեն կորցրել առողջամտութիւնը, որ այնքան պակասում է մեր դոկտրինեօրէններին և ֆանտաստներին:

Լ. Ս.